

ЕТНОБОТАНИКАТА И СЪВРЕМЕНОТО АГРАРНО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ

ДЕСИСЛАВА ДИМИТРОВА, ЦВЕТАНКА РАЙЧЕВА

ETHNOBOTANY AND MODERN AGRARIAN EDUCATION IN BULGARIA

DESI SLAVA DIMITROVA, TSVETANKA RAYCHEVA

Abstract

Nowadays, there is a strong interest towards modern topics and tools in all aspects of the higher education. The ethnobotanical science provides approaches that are relevant to the needs for sustainable development of rural areas in Bulgaria and strengthens the links between biological and cultural diversity in the country. Ethnobotanical research can be summarized as follows: study of local varieties as a source for adapted and enduring planting material in areas with unfavourable climatic condition; study of local gastronomic knowledge and the use of local cultivated and wild plants and its implementation in the development of tourist animation in rural areas; use of the local natural resources for the development of small-scale food industries in parts of Bulgaria that are lacking behind economically.

Key words: Bulgaria, ethnobotanical research, sustainable local development, modern agrarian education

ВЪВЕДЕНИЕ

Съвременните определения описват етноботаниката като наука, която разкрива връзките и взаимодействията между хората и растенията (Jones 1941; Schultes & col. 1995; Abdulrahaman & al. 2006). Тя документира, описва и разяснява комплексната роля на растенията в бита на местните общности - например за храна, лечение, козметика, за текстил, строителство, облекло, като източник на багрила, връзките на растенията с религиозните обичаи, тяхното място в литературата, ритуалите и социалния живот.

Етноботаниката е интердисциплинарна научна област, която се основава на понятия и методи от природните и обществените науки за проучване и оценка на традиционните ботанически познания и включва голямо разнообразие от теми и проблеми: търсене на нови лекарства и храни от растения, окултуряване на диви растения, различни начини за изучаване и

предаване на традиционните знания за растенията и тяхната роля в бита на хората.

В наши дни се наблюдава повишен интерес на студентите към практическо приложение на обучението, гарантиращо им конкурентноспособност на българския и световните пазари на труда. Етноботаниката е актуална дисциплина, която дава възможност за продължаване и поддържане на традициите и повишаване на качеството на аграрното обучение в България, като предлага знания с възможности за внедряване в практиката – например проучване на стари сортове зърнени култури, овощни дървета, зеленчукови и подправни растения, както и проучване на медоносните качества на различни видове, особено такива от дивата природа.

Целта на настоящата публикация е да се изтъкне значението на етноботаниката като наука за предоставяне на съвременни решения за устойчиво местно развитие и засилване на връзките между биологичното и културно разнообразие в съвременния свят.

СЪСТОЯНИЕ НА НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ В ЧУЖБИНА И БЪЛГАРИЯ

Системните етноботанически изследвания имат дълги традиции в Западната култура. Ранният интерес по отношение на използването на растенията в човешкия бит възниква по времето на гръцката, римската и ислямската цивилизации в древността и се засилва по време на колониалните нашествия и географските открития. Създаването на ботанически градини и справочници за растения по време на Ренесанса в Европа започва през 16-ти век и се разпространява бързо. Подобни явления са наблюдавани и на други места в света - напр. инките в Ю Америка и ацтеките в Ц Америка също са поддържали ботанически градини. Етноботаническите проучвания имат своите корени и в Древен Египет и Китай.

Днес учени от различни дисциплини като антропология, ботаника, археология, етнография, география, медицина, лингвистика, икономика, ландшафтология и фармакология проявяват интерес към етноботаническите изследвания. Всяка дисциплина носи своята гледна точка, но в същото време интердисциплинарните проучвания създават стимулиращо и разнообразно научно направление, което има не само съществен познавателен принос, но може да бъде и основа за икономическо и социално развитие на местните общности.

В наши дни, интересът към етноботаниката в Европа се възражда от ново поколение изследователи, които ѝ придават нов, свеж контекст (Pardo-de-Santayana & al. 2010). Отскоро етноботанически проучванията се провеждат и в отделни региони на Средиземноморието (Rivera & al. 2006); Балканския полуостров - Турция (Kültür 2008), Босна и Херцеговина (Šalić-Kundalić & al. 2010).

България е богата на разнообразни природни ресурси и културни традиции. Тяхното внимателно проучване разкрива и редица устойчиви

селскостопански практики, които са позволили съхраняването на естествените екосистеми (Cunningham 2001). Дивите и културни растения са били винаги неразривна част от бита на българина. Народната медицина има своите традиции в българската култура. Въпреки това в наши дни етноботаника по смисъла на съвременното определение на тази наука в България не се развива. Същесуват любителски и професионални справочници предимно за събиране и използване на лечебни растения (Стоянов & Китанов 1960; Николов 2006 и др.). Известни са проучвания за фармакологично важни растения (Ivancheva & Stantcheva 2000; Ploetz & Orr 2004), както и единични съвместни регионални проучвания от Балканския полуостров в близост до България (Dogan & al. 2008).

АКТУАЛНОСТ НА НАУЧНАТА ПРОБЛЕМАТИКА

Растенията са от основно значение за функционирането на всички човешки общества и екосистеми, но тяхната роля не винаги е добре оценена. Във връзка със съвременната икономическа криза в глобален мащаб се дискутира въпросът за необходимостта от промени и трансформация в световната икономика, в които знанията и уменията, съхранявани от местните общности ще имат решаващо значение. Тези общности съхраняват огромен запас от практически знания, свързани с биоразнообразието и неговото устойчиво използване. Значението на това знание е важно не само за самите местни общности, но и за човечеството като цяло. Необходимо е спешното документиране и съхраняване на това културно наследство, от живи общности, а не от описания или снимки, след като те изчезнат завинаги.

Знания за традиционната употреба на растителни ресурси се предават от едно поколение на друго. Често зависимостта на местното население от растителните ресурси, особено в икономически изостнали райони, се игнорира. Много от въпросите, които са във фокуса на общественото внимание, политиката и индустрията, като нови подходи към храната, източници на енергия, медикаменти и др. са свързани с етноботанически проучвания. В тази връзка научните направления, свързани с проучването и утилизирването на тези знания (каквато е и етноботаниката) имат приоритетно значение в наши дни.

НАУЧНА МЕТОДОЛОГИЯ

Основен принцип в подбора на методите на етноботаниката е от една страна гарантирането на надеждност и научност на проучванията, а от друга - активното участие на местното население в тях, което налага тези методи да са лесно разбираеми от хора с различна подготовка.

Основа на етноботаническите проучвания е събиране на полеви данни за местните общности и растителното биоразнообразие.

На базата на предварително разработени анкетни карти се провеждат описателни интервюта с местното население (Mutchnick & McCarthy 1997) и

се събират данни, характеризиращи общността и такива, свързани с използването на растенията и местните кулинарни традиции

Етноботаническата инвентаризация се провежда по предварително набелязани маршрути като се събират следните групи данни: описание на терена и местообитанията, ботаническа инвентаризация и събиране на хербарни образци; документиране на установените видове и разновидности чрез фотографирание и снемане на GPS координати на всички находища.

Систематизирането, обработката и анализът на данните включва определяне на таксономичната принадлежност на растителните видове и сортове, разработване и попълване на база данни и генериране на карти с установените находки.

НАУЧЕН И СОЦИАЛЕН ЕФЕКТ ОТ ЕТНОБОТАНИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ

Развитието на етноботаниката в България ще има значение в разнообразни аспекти:

- Разработването на съвременни подходи за детайлното проучване на поминъка на местните общности, документиране на специфичните особености на ландшафта, флората и растителността в изследваните райони и тяхното консервационно значение, инвентаризация на растителното генетично разнообразие, надеждно съхраняване и бърз достъп до събраните данни;

- Идентифициране на пропуските в областта на етноботаническите изследвания на Балканите, очертаване на насоки за тяхното преодоляване, стимулиране на културния обмен и разработване на стратегия за бъдещи съвместни действия.

- Създаване на работни групи между учени и представители на различни заинтересовани страни – НПО, бизнес и др., обмен на студенти, особено в рамките на Балканския п-ов и повишаване на интереса към етноботаниката като научна дисциплина.

- Опазване на местния пейзаж, включващ традиционните форми на земеделие, инвентаризация и анализ на популациите на местните диворастящи растения, културни сортове и подпомагане на изработването и прилагането на планове за управление на защитени територии и зони от Натура 2000.

- Социалният ефект от развитието на етноботаническите изследвания е свързан преди всичко с прякото ангажиране на представители на местните общности, което ще направи събраните данни и постигнатите резултати достъпни за тях.

- Повишаването на информираността на местните общности относно значението на растителните ресурси ще доведе до преосмисляне на значението на техния бит и култура като атракция за външни посетители и възможност за развитие на туризъм.

- Резултатите от етноботаническите изследвания могат да послужат като отправна точка за анализ на възможностите за развитие на местен бизнес на базата на растителните генетични ресурси, засилване на

туристическото търсене и интерес към нови дестинации и диверсификацията на туристическия продукт в територии с неблагоприятни условия и недобре развита инфраструктура.

➤ Акумулирането на знания и развитето на научен капацитет в областта на етноботаниката ще подпомогнат постигането на международни приоритети като запазването на местните общности и тяхната култура, съгласно член 8j на Конвенцията за биологичното разнообразие или запазването на наследството в селските райони съгласно Конвенцията за опазването на нематериалното културно наследство на UNESCO.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Етноботаниката може да се разглежда като научна основа на социална стратегия за предоставяне на резултати от научни изследвания на местни общности и други заинтересовани страни с цел ефективно икономическо и екологосъобразно управление и опазване на природните ресурси.

Като отговор на нарастващата необходимост от устойчиво използване на растителните ресурси, развиването на етноботаниката като научно направление у нас е необходимо, преди естествените местообитания, местните култури, както и земеделските и гастрономически познания на местните общности да се унищожат напълно.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Abdulrahman, A. A., Fajemiroye, O. J. & Oladele, F. A. 2006. Ethnobotanical Study of Economic Trees: Uses of Trees as Timbers and Fuelwoods in Ilorin Emirate of Kwara State, Nigeria. *Ethnobotanical Leaflets* 10: 113-120.
2. Cunningham, A.B. 2001. *Applied Ethnobotany: People, wild plant use and conservation* (chapter 6). EarthScan, London.
3. Dogan, Y., Nedelcheva, A., Obratov-Petkovich, D. & Padule I. 2008. Plant used in traditional handicrafts in several Balkans countries. *J. Indian Traditional knowledge*. 7(1): 157-161.
4. Ivancheva, S. & Stantcheva, B. 2000. Ethnobotanical inventory of medicinal plants in Bulgaria. *Ethnofarmacol.*, 69(2): 165-167.
5. Jones, V. 1941. The nature and scope of ethnobotany. *Chronica Botanica* 6(10):219-221.
6. Kltr S. 2008. An ethnobotanical study of Kirklareli (Turkey). *Phytol. balc.* 14(2): 279-289.
7. Mutchnick, P.A. & McCarthy, B.C. 1997. An ethnobotanical analysis of the tree species common to the subtropical moist forests of the Petn, Guatemala. *Economic Botany* 51 : 158-183.
8. Pardo-de-Santayana, M, Pieroni, A. (eds.) & Puri R. K. 2010. *Ethnobotany in the new europe. People, Health and Wild Plant Resources*. Pp 340, Berghahn Books.

9. Ploetz, K. & Orr, B. 2004. Wild herb use in Bulgaria *Economic Botany*. 58(2): 231-241.
10. Rivera D., Obón, C., Heinrich, M., Inocencio, C., Verdo, A. & Fajardo, J. 2006. Gathered Mediterranean Food Plants – Ethnobotanical Investigations and Historical Development. Heinrich M, Müller WE, Galli C (eds): *Local Mediterranean Food Plants and Nutraceuticals*. Forum Nutr. Basel, Karger, 59: 18–74.
11. Šalić -Kundalic, B., Fritz, E., Dobes, C. & Saucel J. 2010. Traditional medicine in Pristine village of Prokosko lace on Vranica mountain, Bosnia and Herzegovina. *Sci. Pharm.* 78: 275-290.
12. Schultes, Richard Evans & Siri von Reis, eds. 1995. *Ethnobotany: Evolution of a Discipline*. Portland, Ore.: Dioscorides Press.
13. Николов Ст. (гл. ред.) 2006. Специализирана енциклопедия на лечебните растения в България. «Българска енциклопедия» - БАН, Фармацевтичен факултет, МУ, Изд. «Труд».
14. Стоянов, Н. & Китанов, Б. 1960. Диви полезни растения в България. БАН, София.